

**ЛИЧНОСТТА, ОБЩЕСТВОТО И ДЪРЖАВАТА
КАТО ДВИЖЕЩИ ЕЛЕМЕНТИ ЗА СЛЕДОСВОБОЖДЕНСКИЯ
ИКОНОМИЧЕСКИ НАПРЕДЪК НА БЪЛГАРИЯ, ОТРАЗЕНИ
В СПИСАНИЕ „ПРОМИШЛЕНОСТ“ 1887–1890 Г.**

Маргарита МАРИНОВА

***Abstract:** The article presents the research papers dedicated to Bulgaria's economic development in the 1880s selected by the Editorial Board of and published in the journal *Industry* printed in the town of Svishtov in the period 1887–1890. It puts an emphasis on the policy of openness and freedom adopted by the state, which, along with each individual citizen and the society as a whole are regarded the key drives for development. The paper discusses the various opinions regarding the achievements in each economic sector, the problems they face, and the causes for the slower rates of economic development. The journal regards the prosperity of the country as a function of free-market entrepreneurship and household savings as a source of capital investment rather than a return to protectionist policies and the accelerated integration of Bulgaria into the civilized world through harmonization of the relations between man and society.*

Key words: economic development, protectionism, Bulgaria, entrepreneurship, agriculture, industry

JEL: N73

През първото десетилетие след Освобождението стопанската политика на България, характеризираща се с отвореност и икономическа свобода (Nenovsky & Penchev, 2014, p. 120), както и резултатите от нея, стават предмет на обсъждания в тогавашната преса. За разлика от повечето издания, в които по тези въпроси пишат хора без специална подготовка, излизащото в гр. Свищов в периода 1887 – 1890 г. списание „Промисленост“ предоставя на днешния стопански историк възможността да проследи как част от младата българската интелигенция, получила добро икономическо образование в Западна Европа, анализира и осмисля стопанските процеси и промени в страната. Основатели, автори и издатели на списанието са група учители в Държавната търговска гимназия в

града¹. Изданието оповестява, че ще работи за „повдигане на народната промишленост“ чрез разпространяване на теоретически и практически икономически знания, а също и че ще проследява „...разните въпроси, които се пораждаат от нашия промишлен живот...“ „и ще търси „правилното им разрешение“ (To the readers, 1889, p. 3). Публикациите в изпълнение на втората част от програмните намерения не са много, но в тях се откриват съдържателни анализи, които привличат вниманието. Иначе в броевете преобладават статии по икономически въпроси от областта на теорията, технически и научни новости, в повечето случаи преводни.

Главната цел на представеното изследване е да се разкрие българското икономическо развитие през 80-те години на XIX в. през погледа на авторите на списание „Промисленост“ в два основни аспекта: първо, състоянието на отделните стопански отрасли и приноса на държавата, на обществото и на отделната личност за резултатите от постигнатото, както и бъдещите задачи, които стоят пред тях; второ, достиженията на свободна България по пътя на цивилизацията, приобщаването към която е една от фундаменталните идеи на възрожденската икономическа мисъл (Nenovsky & Penchev, 2014, pp. 110-112) и начините за преодоляване на възникналите по него трудности. Свищовските учители оформят своите изводи след анализ на емпиричен материал от различен характер, но заедно с това се опитват да ги обосноват теоретически като използват познанията си в областта на политическата икономия, оформени главно под влияние на европейската либералната икономическа мисъл². Ето защо в началото на изложението се представят в дефиниран вид споделяните от редакцията възгледи за личността, държавата и обществото като движещи елементи на икономическия напредък, за мотивите на човешката дейност, за критериите за успешно стопанско движение, както и за прогреса и цивилизацията. В края вместо заключение се предлагат някои хипотези за значението на споделяните от списанието виждания за стопанското развитие на страната през следващите години.

¹ Повече за историята на списанието, неговите автори и публикувани материали вж. (Ivanov, Marinova, & Drumeva, 1992)

² Списание „Промисленост“ с основание е определяно за изразител на идеите на либералната школа в политическата икономия (Ivanov, Marinova, & Drumeva, 1992 p. 100). Въпросът обаче за идейния образ на нейните носители у нас като част от историята на българската икономическа мисъл е много обширен и изисква специално проучване. Поради това тук няма да разглеждаме на кои доктрини са привърженици свищовските либерали, как ги адаптират към родните условия, а само ще очертаем същината на някои техни възгледи, които те използват при анализа на стопанската действителност у нас.

Списанието „Промишленост“ се ръководи от екип в състав Лазар Паяков, Белизар Каракашев, Янко Енчев, Карл Милде, Христо Н. Атанасов, Никифор Попов, Стоян Пранчов, Иван Бояджиев, Нейчо Попов, Янко Чакалов, Пантелея Т. Пантелеев, Златан Драганов, Димитър Стерев. По силата на уставни положения те имат задължението да предоставят редовно материали за публикуване. През първата година списанието излиза два пъти в месеца, а през следващите две години – веднъж месечно. С изучаването на българската стопанска действителност се ангажира част от редакцията, начело с главния редактор Лазар Паяков (1860–1907 г.), който е и идейният лидер и най-активният автор. Той е завършил Робърт колеж в Цариград, след което учи стопански и търговски науки в Париж (1879–1885 г.). Включват се още Стоян Пранчов (1862–1889 г.), който е преминал сериозно обучение в няколко различни по степен икономически учебни заведения във Виена и Париж, Христо Атанасов – завършил търговска академия в Линц и Иван Бояджиев – възпитаник на Антверпенския търговски институт. Не е известно какво е образованието на останалите двама от авторите Янко Чакалов и Радко Радославов, но щом преподават в училището, вероятно имат подходящо за длъжността ниво на подготовка (Ivanov, Marinova & Drumeva, 1992, pp. 80-82). Тази част от редакцията представлява един своеобразен изследователския кръг от хора-единомишленици, обединени от общи възгледи по важни въпроси от икономическата теория³. Най-синтезирано, в обобщен и достъпен за читателите вид, те са представени от Л. Паяков и се откриват в различни негови статии и най-вече в двете му студии – „Икономически поглед върху България“ и „В какво се състои действителната цивилизация“. Че те се споделят и от останалите, потвърждават самите техни анализи.

За главни движещи елементи на икономическия напредък, на „народната ни производителност“, в редакцията на списанието приемат човека, обществото и държавата. Четвъртият елемент е природата с нейните богатства (минерални и земеделски), но тъй като той по характер е пасивен, използването на неговия потенциал зависи от това как останалите три елемента ще приложат знанието и достиженията на науката за разкриване и овладяване на природните предимства (Rayakov, 1887-1888a, pp. 18-23). За основен мотив на човешката дейност Лазар Паяков приема нуждата, която поражда личния интерес и води до действия за удовлетворяване на различни по характер потребности, следователно тя се явява двигателят на частната и на обществената дейност. Що се отнася до прогреса, за главен негов източник се смята способността на човека да изучава себе си и

³ Останалите членове на редакцията подготвят преводни материали и свои статии, според компетенциите си, по изпълнение на първата програмна цел на списанието.

средата, да капитализира познанията и да ги предава на идните поколения, а за главен негов принцип свободата. За да има успех личната дейност на човека, свободата и собствеността трябва да бъдат „свети и неприкосновени“. Критерии, или според израза, който използват тогава, „мерило“, за икономическия напредък на една страна е, дали тя успява успоредно с ръста на нуждите да създаде и необходимите средства за тяхното удовлетворяване, т.е. да напредне достатъчно в областта на производството (Рауаков, 1889b, pp. 99-110). Цивилизацията се разглежда от Л. Паяков⁴ като проявление и следствие от организацията, разума и нуждите на човека; нейните главни елементи са човекът и обществото и успехът ѝ зависи от това те да се развиват в хармония; цивилизацията е сбор от материални и морални постижения и в нея благосъстоянието непрекъснато се подобрява – материалният прогрес произтича от придобитите знания за естествените богатства и средствата за тяхното експлоатиране, а моралният означава усвояване на истинските понятия за естеството на самия човек и за обществото (Рауаков, 1889b, pp. 6-16).

Посочените разбирания представляват теоретичната база на изследванията и служат за критерии за оценка на българското стопанско и цивилизационно развитие. Емпиричната база включва данни от двете преброявания през 1881 и 1887 г., от годишните статистики за състоянието на външната търговия, която се води от 1880 – 1881 г., от първите годишни изложения на окръжните управители от 1888 – 1889 г., от правителствени доклади за състоянието на отделни стопански сектори, от материали в пресата, а също и лични наблюдения. В публикациите преобладава описателния стил на изложение.

Изследователският кръг на сп. „Промисленост“ разглежда 80-те години на XIX в. като период, бележещ началото на икономическото възраждане на България. Конституционната защита на свобода на личността и на частната собственост позволява на всеки да работи свободно (Рауаков, 1887-1888a, p. 82). През този период държавата извършва „предварителни приготовления“, необходими за съграждането на модерно стопанство: развива широка училищна мрежа, създава Българската народна банка (БНБ), реорганизира Земеделските каси, основава Статистическо бюро за изследване на положението в страната, приема закони за различните клонове на стопанството и др. Свищовското издание застава зад тезата, че в близкото бъдеще България ще остане земеделска държава. Земеделието, за което има подходящи условия, е възприето като „градивен елемент на цялостния икономически и политически живот“, тъй като то осигурява суро-

⁴ Възгледите на Паяков за цивилизацията по същество са една компилация, както той заявява, от идеите на Ж.Ж. Русо и на други френски либерални учени.

вини за земеделската индустрия, а износът, най-вече на зърнени храни, „пълни хазната“. Едва на един по-късен етап, когато се създадат необходимите условия – високопродуктивно земеделие, големи капитали и модерни съобщения, може да се престопа към създаване на по-едра индустрия, която да произвежда и разнообразни видове стоки (Boyadzhiev, 1887b, p. 54).

През първото следосвобожденско десетилетие, според ангажиралите се с неговото изучаване автори, за развитието на земеделието са създадени необходимите благоприятни предпоставки: селяните са оземлени и тяхната собственост е гарантирана, те имат възможност да ползват кредити от БНБ и Земеделските каси за закупуване на земя и техника. От съществено значение е утвърждаването на „малката“, на дребна собственост, която се смята за най-подходяща за тогавашното време с оглед ограничените възможности на семействата да обработват по-големи количества земя (Payakov, 1887-1888a, pp. 17-23, 81-88). Резултатите от развитието на отрасъла се определят като положителни (Payakov, 1889c) и редакцията възразява на констатациите с обратен знак, идващи от различни посоки. Така например Р. Радославов оборва тезата на някои печатни издания, че земеделието не се развива, а „назадничи“ с данните за подобрения в положението на селяните спрямо времето до 1878 г. (Radoslavov 1888, pp. 158-159). Л. Паяков определя като прибрзани оценките за примитивния му характер, намерили място в правителствен доклад от 1890 г. за състоянието на сектора (Payakov, 1890c, pp. 227-227) и в брошурата П. Габе по земеделския въпрос от същата година с аргумента, че предвид ниското доосвобожденско ниво постигнатия напредък все още е трудно забележим (Payakov, 1890d, pp. 475-460).

Сериозните проблеми, които създават пречки пред земеделието, според авторите, са лихварството, системата на данъчното облагане и ниското плодородие на земята. В статия си „По лихварството у нас“ Паяков заявява, че „лихварство със закон не се бори“ и обвързва разбиването на лихварския монопол в селата с премахване на условията, които го пораждат, коренящи се в липсата на изгоден кредит. Ето защо той одобрява удължаването на срока на ипотечните кредити, отпускани от БНБ от 10 на 30 години. Много големи очаквания за ограничаване на лихварството той възлага на възникващите спестовни акционерни дружества, които могат да осигуряват бърз и достъпен кредит (Payakov, 1890a, pp. 78-82). Друг автор препоръчва да се увеличи капитала на Земеделските каси (Radoslavov, 1888, p. 159). Относно облекчаването на данъчното бреме върху селяните Паяков смята, че в краткосрочен план това може да стане, както предлага Христо Белчев, висш тогава чиновник в Министерството на финансите – чрез сливане на емляка и поземления налог в един поземлен данък (Payakov, 1888, pp. 294-295), но в дългосрочен план ще трябва да се смени системата като

се въведе облагане само на чистия доход. За тази цел е нужен кадастър на земята и той призовава държавата да се заеме с неговото изработване, съзнавайки че това ще изисква много средства и време „... цели 10 години, а може би и повече“ (Paуakov, 1887-1888a, pp. 88). Съобразно възгледа за активните и пасивните елементи на развитието, от списанието обясняват слабите добиви от иначе плодородната земя с недостатъчната работа на държавата за обезпечаване на пътя, по който ресурсите на „пасивния елемент“, в случая земята, да бъдат оползотворени по най-добрия начин. А пътят, според Паяков, се свежда до разпространяването на научните знания сред селяните посредством подобряване на земеделско образование. Едва след като се преодолее невежеството, ограмотените вече земеделци ще могат да прилагат техника, както и съвременни методи на обработка на земята, което ще повиши нейната производителност (Paуakov, 1890d, p. 460). В тази връзка предприетите от държавата мерки за подпомагане на земеделието (създаване на разсадници, изложения и др.) срещат одобрение (Paуakov, 1890c, p. 242).

Заключенията от изучаването на българската индустрия, направени от Л. Паяков, Ив. Бояджиев и Ст. Пранчов са в няколко насоки: първо, индустрия у нас в европейски смисъл, изключая няколко модерни фабрики, не съществува; второ, старите занаяти поради загубата на турските пазари в по-голямата си част пропадат; трето, модерна индустрия е възможно да се изгради в по-далечно бъдеще; четвърто, индустрията ни за сега се представлява от няколко занаята, ползващи суровини от селското стопанство – табаклък, предачество, тъкачество, ножарство, грънчарство и от земеделската индустрия – производство на спирт, ракия, вино, но като цяло и те се намират в състояние на застой. Основната задача е да се преодолее застоя чрез техническо преустройство и обновление, за да може секторът да произвежда евтини и качествени стоки, които да са конкурентноспособни на международните пазари. И тримата автори са убедени привърженици на свободната търговия и вярват, че в изграждащото се “всесветско стопанство“, трябва да се включат и младите държави, които могат да напреднат като ползват европейския опит и достиженията в науката и техниката. Вън от това общо поле за тях няма спасение. И Бояджиев (Boyadzhiev, 1887b,) и Паяков (Paуakov, 1887-1888a, pp. 110-113), а също и Пранчов (Pranchov, 1888, pp. 509-510) категорично отхвърлят митническия протекционизъм като ефективна политика за защита на родното производство. Никакви забрани, митнически ограничения и бариери не могат да ни спасят от конкуренцията, която е двигател на усъвършенстването, заявява Паяков, и допълва: „Но ще каже някои: България не може да се равни с другите държави, тя е слаба и ако излезе на общото поле и влезе във всеобщата война ще бъде смазана и изгубена; ний ще

отговорим, че тя е принудена да излезе на това поле и трябва да се бори, защото е нападната и ако стои със сгърчени ръце, ще бъде изгубена, ако влезе в тази борба ще има поне надежда да се защити било с отворена борба, било с договори, изгодни за нас и за другите“ (Рауаков, 1887-1888а, р. 129). Със същата категоричност се отхвърлят и опитите да се насърчават чрез закони отделни производства и проектозаконът на депутата Дюкмеджиев от 1887 г., предлагащ подобна мярка, се окачествява като неуместен (Boyadzhiev, 1887с, р. 78). В спора си с Владимир Илиев от в. „Славянин“ по въпросите на протекционизма, Паяков допуска стъпки, без да уточнява какви, за защита на земеделските индустрии, но при условие държавата да взема решенията след сериозна преценка, защото иначе фабрикантите „...винаги ще са недоволни и винаги ще искат“ (Рауаков, 1889а). В статията си „Няколко думи за повдигане на народната ни промишленост“ Ив. Бояджиев защитава тезата, че за сега България не може да привлече чужд капитал за подпомагане на промишлеността, макар от него да има „голяма нужда“. За да стъпят у нас, чуждите компании трябва да изпълнят едно важно според него условие – да се откажат от правата си по режима на капитулациите. В противен случай чрез тези компании ще се засили присъствието на съответната държава в стопанство ни, което ще е в наш ущърб, но самият той не вярва, че това може да стане (Boyadzhiev, 1887b, р. 58).

Как тогава българската индустрия да стане конкурентноспособна, без помощта на държавата и чуждия капитал? Отговорът на списанието е, че това е възможно посредством развитието на предприемаческия дух и духа на сдружаване. Занаятчиите и фабрикантите трябва да се обединяват в събирателни или акционерни дружества, за да групират така малките си капитали и да работят заедно за изпълнение на обща цел (Рауаков, 1887-1888а, pp.130-134). Добър пример в това отношение дава Габрово и Паяков излиза със специална статия, в която разглежда формите и начините, чрез които предприемчивите габровци въвеждат модерните форми за функциониране на капитала. „До като отвед се слуша, че в нас капитали нямало, че у нас подготвени хора нямало, че туй било, че онуй било, пише Паяков, ето ги габровци да се провикват: „това не е вярно за всичко“ и са залавят да го доказват на дело, да доказват, че съществуват средства за подпомагане на известни клонове от народната ни индустрия. Предприемаческия дух и сдружаването правят чудеса. Ето ви тайната, която габровци са открили“ (Рауаков, 1887d, р. 68). Така чрез напредъка на отделните частни фирми и предприятия, България ще стане конкурентноспособна сила. Държавата трябва да се грижи за професионалното образование, а от напредналите европейци да черпим знания и опит. На семейството се възлага грижата за възпитанието на младото поколение в труд и воля за постигане на успех (Рауаков, 1887-1888а, р. 132).

През първо десетилетие след Освобождението българската търговия, според списание „Промисленост“, преживява криза вследствие на новото международно положение на страната и последиците от него. В статия „По нуждите на днешния търговец“ Хр. Атанасов посочва, че за да се „заякчи“ тя, държавата трябва да развие модерно търговско образование и да изгради съобщителната мрежа (Atanasov, 1887). Сериозно внимание се обръща и на сътрудничеството между държавата и търговското съсловие. Със съвместни усилия те трябва да намират нови пазари за родния износ, особено на зърнения. Подходяща форма за това са търговските камари. През 1890 г. в Русе възниква първата частна търговска камара и се очаква такива структури да се основат и в други градове (Payakov, 1890b). Голямо значение имат аналитичните статии на Я. Чакалов за външната търговия на България през 1886-1889 г. Чрез тях той, от една страна, запознава обществото с износната и вносна листа, с дела в търговията на различните държави и др., а от друга, показвайки огромния дял в износа на селскостопанска продукция, дава сериозни аргументи в подкрепа на тезата за земеделския характер на българското стопанство и отговор на въпроса защо на този отрасъл трябва да се обърне най-сериозно внимание (Chakalov, 1890a, Chakalov, 1890b).

Бъдещият напредък в областта на кредита се представя от списанието като национално отговорна задача. Тъй като от там обвързват натрупването на капитала със спестовността, в която виждат главен негов източник, Л. Паяков призовава обществото като цяло и отделния човек „от простия работник до богатия“ да осъзнаят огромната необходимост от влагане на всички свободни средства в спестовни акционерни дружества и в Спестовна каса към Телеграфопощенските станции, която се очаква скоро държавата да създаде. Спестовността, развита чрез тези две основни форми, може да задвижи механизмите на успешни стопански процеси, осигурявайки необходимите средства за различни предприемачески инициативи (Payakov, 1887b).

Изграждането на съвременен транспорт, в лицето на жп мрежата, изцяло се разглежда като задача на държавата (Payakov, 1887-1888a pp. 107-109). Макар че Л. Паяков е привърженик на английския модел железниците да се строят от частни дружества, намира, че не е възможно за сега този вариант да се приложи у нас поради липсата на достатъчно капитали. Възприел държавния модел, Паяков посочва един негов сериозен недостатък: в периоди на икономически затруднения държавата може да започне да „играе с тарифите“ като инструмент за постигане на определени политически цели (Payakov, 1887c, pp. 47-48).

Сред кръга от изследвания заслужава да бъде отбелязана и студията на Ст. Пранчов „Икономическото положение на България в 1888 г.“, в която той прави

сравнителен анализ на икономическото състояние на отделните окръзи по информация от изложенията на техните управители и сведения от други източници, но за съжаление не успява да завърши започнатото поради ранната си кончина (Pranchov, 1889).

Заключителната обобщена оценка за стопанските достижения на България в първите десет години от нейния самостоятелен държавен живот е формирана според възприетото „мерило“ и е ясна и кратка: страна ни напредва в ръста на нуждите и това е белег на прогреса, защото те задвижват личния интерес и дейност, но в същото време изостава в създаването на средствата за тяхното задоволяване (Payakov, 1889b, p. 200). За „икономическото повдигане“, според Л. Паяков, все още „твърде малко сме сторили“, тъй като „пречките са по-големи и те често са ни спирали“: недостига на средства и капитали, бавното навлизане на науката в производството, липсата на подготвени специалисти. За да се изравни скоростта на двата процеса не е необходимо да се ограничават нуждите. Главният редактор отхвърля чуващите се от разни страни призови за намаляване на потреблението, особено на чуждите стоки, и смята, че решението е в нарастване на производството. Пътят към това минава през развитието на предприемачеството, сдружаване в събирателни и акционерни дружества на търговци и производители, нарастване на капиталите на основата на спестовността и „дружното действие“ на частната, обществената и държавната инициатива (Payakov, 1887d, p. 67). Едновременно с това обаче Паяков констатира, че в обществото се засилват очакванията държавата да стане решаващият и ускоряващ фактор на стопанското развитие. „Днес всички сме устремили погледите си към правителството и всички очакваме от него без да обръщаме внимание на това, що частната инициатива може да стори и що струва. Щом почнем да говорим за повдигането на някой клон на нашата промишленост, тутакси ще наченем да даваме наставления на нашето правителство какви мерки да вземе, без да казваме, що самото общество, самия българин трябва да стори“ (Payakov, 1887d, p. 67). Паяков разбира, че пътят, който той и неговите съратници очертават, изисква повече обществени и лични усилия, както и време, но вярва, че той е правилният и в подкрепа цитира английската поговорка: „Не трябва да се впускаме в сляпа бързина, нека отиваме бавно, но сигурно“ (Payakov, 1887-1888a, p. 138).

В подобен дух са и оценките на движението на България по пътя на цивилизацията. Резултатите от постигнатото в обществено-икономически план през 80-те години на XIX в. дават основание на Паяков да обобщи, че страната ни напредва в материално и морално отношение, т.е., че върви по пътя на цивилизацията, но твърде бавно. Причината се крие в липсата на хармония между двата нейни основни елемента – личността и обществото. На основата на свои наб-

людения той посочва една черта от националния манталитет, която е причина за това – индиферентност на личността към обществото. В свободна България личният интерес, смята той, бива разбран като груб егоизъм. В стремежа към самостоятелен индивидуален живот хората се изолират от обществото и се държат така, сякаш не са негови членове. Това прави самото общество твърде слабо и нехомогенно. „У нас, казва Паяков, не съществува оня обществен морал, който води към прогреса, към общия напредък на обществото, защото доминира представата, че за да се *издигне един, друг трябва да падне*“ (Рауаков, 1889b, pp. 198-199). Ето защо най-големите отговорности за бъдещия цивилизационен напредък се възлагат на най-малката единица в обществото – човекът. Той трябва да напредне в личностното си развитие, за да се формират у него здрави обществени добродетели. „Българинът, казва Паяков, като се грижи за себе си, да помисли и за обществото, на което той е член и от съществуването на което зависи и неговото съществуване“. Обществото трябва да бъде готово да брани евентуални опити за посегателство върху неговите основи – свободата и частната собственост, а държавата да гарантира свободата, която е главно условие за прогреса. Сериозността на всички тези задачи изисква в училищата да се засили преподаването на политическа икономика и учениците да се възпитават в гражданско поведение (Рауаков, 1889b, p. 200).

В своята цялост предложенията от списание „Промисленост“ път за стопански напредък на България през следващите години не получават възможност за пълноценна реализация, тъй като от началото на 90-те години на XIX в. въпросите за стимулирането на развитието, за формите на държавна намеса в икономиката излизат на преден план и се приема политика на протекционизъм. При все това ще си позволим да предложим някои хипотези за неговото значение. Първо, макар Л. Паяков и кръгът около него да не говорят за ускоряване, а за напредък, което предполага по-плавен темп на преобразователните процеси, техните възгледи способстват за засилване на мотивацията в обществото за мобилизация на наличните ресурси (природни и човешки) в името на повишаване на личното и общественото благосъстояние. Второ, идеята за голямата роля на индивида (личността, отделния човек) и възложените му отговорности въпреки че в известна степен не кореспондира с колективистичните нагласи и егалитаризма като черти в народопсихологията и с подозрителното отношение към богатството, допринася за промяната в мисленото и поведението в полза на частната предприемаческата активност. Трето, сериозното внимание, отделено на труда, постоянството, спестовността, сдружаването помага за утвърждаване в обществото на нормите на модерната буржоазна етика. Към това призовава и девизът на списанието „Труди се и спестявай! Помисляй и предвиждай!“.

REFERENCES:

- Atanasov, Hr 1887, 'According to the needs of today's trader', *Industry*, vol. 1, no. 4-5, pp. 64-66. [Атанасов, Хр 1887, „По нуждите на днешния търговец“, *Промисленост*, Год. 1, бр. 4-5, с. 64-66].
- Boyadzhiev, Iv 1887a, 'Resolving the social issue through indirect taxes', *Industry*, vol. 1, no. 1, pp. 5-7. [Бояджиев, Ив 1887а, „Разрешаването на социалния въпрос чрез непреки данъци“, *Промисленост*, Год. 1, бр. 1, с. 5-7].
- Boyadzhiev, Iv 1887b, 'A few words about raising our national industry', *Industry*, vol. 1, no. 2, 38-43; no. 4-5, pp. 54-58. [Бояджиев, Ив 1887b, „Няколко думи за повдигане на народната ни промишленост“, *Промисленост*, Год. 1, бр. 2, с. 38-42; бр. 4-5, с. 54-58].
- Boyadzhiev, Iv 1887c, „Mixture“, *Industry*, vol. 1, no. 4-5, pp. 77-78. [Бояджиев, Ив 1887c, „Смес“, *Промисленост*, Год. 1, бр. 4-5, с. 77-78].
- Chakalov, Ya 1890a, 'The foreign trade of the Bulgarian principality for the years 1886, 1887, 1888', *Industry*, vol. 3. no. 2, pp. 83-87. [Чакалов, Я, 1890а, „Външната търговия на Българското княжество за годините 1886, 1887, 1888“, *Промисленост*, Год. 3, бр. 2, с. 83-87].
- Chakalov, Ya 1890b, 'The foreign trade of the Bulgarian principality for 1889', *Industry*, vol. 3, no. 5-6. pp. 356-366. [Чакалов, Я 1890b, „Външната търговия на Българското княжество за 1889 г.“, *Промисленост*, Год. 3, бр. 5-6, с. 356-366].
- Ivanov, R, Marinova, M & Drumeva, M 1992, 'Magazine 'Industry' – a platform for progressive economic thought. On the occasion of 100 years since its publication – I XI 1887 – XII 1890', *Yearbook of the Academy of Economics "D.A. Tsenov"-Svishtov*, vol. 89, pp. 79-106. [Иванов, Р, Маринова, М & Друмева, М 1992, „Списание „Промисленост“ – трибуна на прогресивната икономическа мисъл. По случай 100 години от издаването му – I XI 1887 г. – XII 1890 г.“, *Годишник на Стопанска академия „Д.А. Ценов“ – Свищов*, Год. 89, с. 79-106].
- Nenovsky, N & Penchev, P D 2014, 'The Birth of Economic Thought and Specialized Economic Press among the Bulgarians in Ottoman Empire in the XIX century (A Mediterranean Perspective)', *Scientific works of UNWE*, no. 2, pp. 93-126. [Неновски, Н & Пенчев, П Д 2014, „Началото на българската икономическа мисъл и на специализирания икономически периодичен печат през периода на Възраждането (в средиземноморска перспектива)“, *Научни трудове на УНСС*, бр. 1, с. 93-126].
- Rayakov, L 1887-1888a, 'Economic view of Bulgaria', *Industry*, vol. 1, no. 1, pp. 2-5; no. 2, pp. 17-23; no. 3, pp. 33-38; no. 4-5, pp. 53-58; no. 6, pp. 81-88; no. 7, pp. 105-113; no. 8, pp. 129-138. [Паяков, Л 1887-1888а, „Икономически поглед върху България“, *Промисленост*, Год. 1, бр. 1, с. 2-5; бр. 2, с. 17-23; бр. 3, с. 33-38; бр. 4-5, с. 53-58; бр. 6, с. 81-88; бр. 7, с. 105-113; бр. 8, с. 129-138].

- Rayakov, L 1887b, 'Something on the savings banks', *Industry*, vol. 1, no. 2, pp. 23-25. [Паяков, Л 1887b, „Нещо по спестовните каси“, *Промисленост*, Год. 1, бр. 2, с. 23-25].
- Rayakov, L 1887c, 'On our railways', *Industry*, vol. 1, no. 3, pp. 44-48. [Паяков, Л 1887c, „По нашите железници“, *Промисленост*, Год. 1, бр. 3, с. 44-48].
- Rayakov, L 1887d, 'The economic movement in Gabrovo', *Industry*, vol. 1, no. 4-5, pp. 67-72. [Паяков, Л 1887d, „Икономическото движение в Габрово“, *Промисленост*, Год. 1, бр. 4-5, с. 67-72].
- Rayakov, L 1888, 'Literature. Studies on the land tax, by Hristo Belchev 1888', *Industry*, vol. 1, no. 13-14, pp. 292-295. [Паяков, Л 1888, „Книжнина. Студия върху поземления налог от Христо Белчев 1888“, *Промисленост*, Год. 1, бр. 13-14, с. 292-295].
- Rayakov, L 1889a, 'Today's economic situation', *Industry*, vol. 2, no. 8-9, pp. 827-835. [Паяков, Л 1889a, „Днешното ни икономическо положение“, *Промисленост*, Год. 2, бр. 8-9, с. 827-835].
- Rayakov, L 1889b, 'What is the actual civilization', *Industry*, vol. 2, no. 1, pp. 6-16; no. 2, pp. 97-110; no. 3, pp. 195-204. [Паяков, Л 1889b, „В какво се състои действителната цивилизация“, *Промисленост*, Год. 2, бр. 1, с. 6-16; бр. 2, с. 97-110; бр. 3, с. 195-204].
- Rayakov, L 1889c, 'In our current economic situation', *Industry*, vol. 2, no. 11-12, pp. 1114-1127. [Паяков, Л 1889c, „По днешното ни икономическо положение“, *Промисленост*, Год. 2, бр. 11-12, с. 1114-1127].
- Rayakov, L 1890a, 'On usury in our country', *Industry*, vol. 3, no. 2, pp. 71-82. [Паяков, Л 1890a, „По лихварството у нас“, *Промисленост*, Год. 3, бр. 2, с. 71-82].
- Rayakov, L 1890b, 'Chambers of Commerce in our country', *Industry*, vol. 3, no. 3-4, pp. 160-170. [Паяков, Л 1890b, „Търговските камари у нас“, *Промисленост*, Год. 3, бр. 3-4, с. 160-170].
- Rayakov, L 1890c, 'Literature. 'Summary of Agriculture and Crafts in Bulgaria' issued by the Ministry of National Education', *Industry*, vol. 3, no. 3-4, pp. 227-243. [Паяков, Л 1890c, „Книжнина. „Кратко изложение по земеделието и занаятите в България“ издава Министерството на народното просвещение“, *Промисленост*, Год. 3, бр. 3-4, с. 227-243].
- Rayakov, L 1890d, 'Criticism and bibliography. 'On the Agricultural Question' Brochure by Peter Gabe', *Industry*, vol. 3, no. 7, pp. 456-469. [Паяков, Л 1890d, „Критика и библиография. „По земеделския въпрос“ Брошура от Петър Габе“, *Промисленост*, Год. 3, бр. 7, с. 457-469].
- Pranchov, St 1888, 'The economic situation of Constantinople and its future', *Industry*, vol. 1, no. 21-22, pp. 409-412; no. 23-24, pp. 499-510. [Пранчов, Ст 1888,

„Икономическото положение на Цариград и неговото бъдеще“, *Промишленост*, Год. 1, бр. 21-22, с. 409-412; бр. 23-24, с. 499-510].

Pranchov, St 1889, ‘The economic situation of Bulgaria in 1888’, *Industry*, vol. 2, no. 8-9, pp. 748-761; no. 10, pp. 877-899. [Пранчов, Ст 1889, „Икономическото положение на България в 1888“, *Промишленост*, Год. 2, бр. 8-9, с. 748-761; бр. 10, с. 877-899].

Radoslavov, R 1888, ‘Has the situation of farmers improved today as it was before our Liberation? The condition of Agricultural funds and their purpose’, *Industry*, vol. 1, no. 8, pp. 138-141; no. 9, pp. 156-159. [Радославов, Р 1888, „Подобрено ли е положението днес на земеделците от както е било преди Освобождението ни? Състоянието на Земеделските каси и тяхната цел“, *Промишленост*, Год., 1, бр. 8, с. 138-141; бр. 9, с. 156-159].

To the readers, 1889, *Industry*, vol. 2, no. 1, p. 3-5. [Към читателите, 1889, *Промишленост*, Год. 2, бр. 1, с. 3-5].

Correspondence address:

Margarita Marinova – Associate Professor, PhD

International Business School – Botevgrad

14, Gurko Str.

2140, Botevgrad

Tel: (+ 359) 887 506487

E-mail: mar_stemar@abv.bg

Web of Science ResearcherID AAR-4454-2020

<https://publons.com/researcher/3720857/margarita-marinova/>

<https://orcid.org/0000-0003-3550-6602>